

De ridderhofstad Den Engh te Vleuten

door E. Muller

Utrecht, Top. Atlas nr. 1326

Napoléon, Keizer der Franschen, Koning van Italiën, Beschermer van het Rijnverbond, Bemiddelaar van het Zwitsersche Bondgenootschap enz. enz. enz. Aan allen dien zulks zoude mogen aangaan. Heil! Zo wordt in 1813 de veiling aangekondigd van De Ridderhofstad Den Engh met ruim 40 ha. grond. Het is een omvangrijke en ingewikkelde akte, niet alleen omdat men zich wijdlopieg uitdrukt en in herhalingen vervalt, maar ook omdat men zich blijkbaar onder de Franse wetgeving niet erg zeker voelde over procedurele en juridische kwesties. Mede daarom zijn bij dit lijvige stuk ook nog een twintigtal verklaringen gevoegd, alles op zegel. Achteraf bleek er nog het één en ander aan te mankeren en werd dit in een langdradige verklaring aangevuld.

De veranderde omstandigheden spiegelde zich af in de officiële stukken van een huisarchief, dat de periode van 1600 tot 1900 bestrijkt. Vóór 1800 is alles nog voor een deel feodaal; na 1800 proeft men een andere mentaliteit. De nieuwe Heer van den Engh heeft, hoe rijk hij ook moge zijn, met het kopen van de ridderhofstad niet de positie van zijn voorganger bereikt. Maar omdat het zo mooi klinkt spreekt de akte uit 1861 nog over *de aloude Ridderhofstad genaamd den Engh (...) met alle de daaraan verbonden Riddermatige en Heerlijke regten, prerogativen, praeminentien en geregtigheden*. Maar dan volgt voorzichtig: *voor zover die thans nog bestaan!* Ook wordt speciaal melding gemaakt van de bank die de ridderhofstad in de hervormde kerk te Vleuten heeft.

Lang heeft deze „aloude” glorie niet meer geduurd. De invloed op de benoeming van gemeentefunctionarissen vervalt bij de invoering van de Gemeentewet in 1851; in 1898 wordt het kasteel gesloopt en bij de Tiendwet van 1907 wordt het tiendrecht opgeheven; de bank komt na de restauratie van 1970 niet meer terug in de kerk. En de ruilverkavelingsakte van 1963 vermeldt niets over ambachtsheerlijke rechten. Er is alleen een gewone boerderij overgebleven.

En zo is het ook begonnen. Op het platteland kon in de vroege middeleeuwen alleen de dorpsadel zich een stenen huis veroorloven; de landlieden en dorpers woonden in huizen van hout, leem of zelfs plaggen. In onrustige tijden bood zo'n stenen huis enige bescherming tegen rovers en ongeregelde troepen en dat niet alleen aan de bewoners zelf, maar ook aan omwonenden. Daarom werden er torens met zware muren aangebouwd die ook tegen de aanvalswapens van geregelde troepen bestand waren. Een gracht erom heen maakte het aanvallen nog moeilijker.

Dergelijke ridderhofsteden of kastelen konden een belangrijke invloed op het omringende land uitoefenen. Landsheren streefden er daarom naar de ridders aan zich te verplichten. Ze kregen onder bepaalde beloften en voorwaarden een leen. Hiermee werd bereikt dat de leenman met zijn ridderhofstad de goederen en de onderzaten van de landsheer of leenheer beschermde en tevens zijn vijanden bedreigde.

Zo'n leen omvatte meestal een kasteel en grond ook nog bepaalde rechten en privileges. Zo konden de ridders, als ze erkend waren, zitting hebben in de Staten van Utrecht. Ze waren door hun eed gebonden om *alles te doen, dat een goed, getrouw leenman schuldig is en behoort te doen, en, om al wat er in de Staten omging secreet te houden, ende niet te reveleeren*. Typerend voor de achtergrond van het leenstelsel is de zinsnede uit de leenbrief van 6 juli 1566 voor Frederick Uuyten Engh: *ende voerts gheneyght zijnde om onsen vasallen tot meerder ghetrouwicheijt te mogen verobliqueren*.

Maar langzamerhand verwaterde deze achtergrond en werd het leenrecht een soort erfpacht dat van vader op zoon overging en ook verkocht kon worden. Het verkrijgen van de leenbrief was praktisch niet veel meer dan een ambtelijke bevestiging. Uit verkooptransacties uit die tijd blijkt dit onverbloemd: er wordt geen enkel voorbehoud gemaakt ten behoeve van de leenheer.

De oudste gegevens over de ridderhofstad Den Engh zouden volgens de 14e- en 15e eeuwse kroniekschrijvers Beka en Heda dateren van 1260. Vermoedelijk hebben Bardet en Wittert van Hoogland voor hun beschrijvingen ook uit deze gegevens geput. Van Engelen weet er nog aan toe te voegen: *D'eerste stichter zoude afcomstigh zijn van Godschalk van Woerden, eerste Heer van de Haar, die omtrent het jaer 1250 geleeft heeft, dewelcke de naem van Uytten Eng heeft aangenomen*. Wittert van Hoogland deelt nog het volgende mee: *Bernardus de Hamme, Ridder, gaf in augustus 1259 zijn goederen te Kovelswade aan het kapittel van St. Marie voor 20 morgen gronds bij zijn huis Enge in zijn Gerecht van Themaat, welke hij den Bisschop als leengoed opdroeg*. Verder geeft deze schrijver een reeks van leenmannen en bezitters van Den Engh vanaf 1259 tot 1898. Exacte gegevens zijn te vinden in de leenregisters die op het Rijksarchief in de provincie Utrecht bewaard worden. Tot de ridderhofstad Den Engh behoorden 24 morgen land (één morgen is ruim 80 are), alsmede de halve tiend van Themaat onder Vleuten - t.w. op 32 morgen rond den Engh - en de hele tiend van Bredeveld bij Woerden; dit laatste is echter

een dubieus bezit, want in het koopcontract van 24 november 1659 wordt hierover opgemerkt: *voor so veel de tegenwoordige possesseurs van den Engh daarote soude mogen gereghtigt weesen*. Door huwelijk en vererving werd het bezit in de 16e eeuw uitgebreid. Berend Uten-Enge trouwde namelijk met een meisje Van Over de Vegt: Janna Jacobsdochter. Zij kreeg bij het overlijden van haar vader in 1485 een leen van ruim 22 morgen in Wijk (bij Duurstede) van het kapittel van het Oudmunster. In 1529 vermaakte ze dit aan haar zoon Frederick en bij haar overlijden in 1552 verkreeg deze dus het leengoed. Het lag echter nogal ver weg. Gelukkig had het kapittel ook nog 22 morgen *eijghen goet* vlak bij Den Engh. In 1566 kwam een ruil, conversie genaamd, tot stand, waardoor Frederick 22 morgen leengoed vlak bij den Engh verkreeg: 15 morgen onder Themaat en vrijwel aansluitend 7 morgen in Maarssenbroek.

In 1536 was Den Engh officieel als ridderhofstad erkend. Daardoor hadden de Heren van Den Engh sindsdien voor de tweede stand, de Ridderschap, zitting in de Staten van Utrecht. Een belangrijk man is de bovengenoemde Frederick geweest. Tijdens het beleg van het kasteel Vredenburg te Utrecht in 1576/77 was hij samen met Johannes van Bruchesen - Utrechts Decaan - en Adriaen van Zuylen en Henrick de Voocht van Rijneveldt - beiden burgemeesters - verantwoordelijk voor de uitgaven van dat beleg. Als zodanig tekende hij de acquiten (kwitanties) mee voor „fiat solutio” (d.w.z. accoord). Ook tekende hij op 9 oktober 1577 namens de Ridderschap de Satisfactie van Brussel en in 1579 de Unie van Utrecht. Hij is in 1610 te Leiden overleden en begraven.

De bovengenoemde 24 en 22 morgen - samen zo'n 38 ha - zijn de vaste kern van het bezit van de Heren van Den Engh geweest. Uit de charters waarbij het leenrecht werd toegekend, spreekt een lange traditie. De bewoordingen zijn traditioneel, evenals de omschrijving van het object. De aanduiding van de belendingen blijft soms eeuwenlang dezelfde, zoals bij de bovengenoemde 7 morgen in Maarssenbroek. Het is wat onwaarschijnlijk, dat aan de zuidzijde - van 1600 tot 1813 - slechts *Gijsbert van Cleeff met sijne adherenten off haere naecomelingen* als eigenaren bekend zouden zijn geweest.

De opgave van de grootte is even oud, om niet te zeggen antiek. De 7 morgen blijken volgens de kadastrale gegevens van 1832 bijna 7 ha groot te zijn! Men had echter wel andere gegevens, zoals blijkt uit specificaties van de tiendrechten die een onderdeel van de bij de ridderhofstad behorende ambachtsheerlijkheid vormden. In het koopcontract van 24 november 1659 wordt *de halve tiend op Themaat* omschreven als *zijnde groot volgens de metinge op de caarte ... 33 mergen 300 ende 28 roeden*. In volgende koopcontracten heeft men weer andere gegevens gevonden: *volgens den blaffaert van 't outschildgelt twee en dertich morgen*, d.i. de legger van een soort grondbelasting; wij zouden zeggen: het kadaster.

Van tijd tot tijd werd het gebied uitgebreid met eigen grond en soms werd de uitbreiding apart overgedragen. In 1813 wordt van de eigen grond bij de openbare verkoop alleen 5 morgen mee overgedragen, maar de koper - Hendrik Ravee uit Utrecht - was een rijk man en hij kocht links en rechts grond bij. Uit de officiële registers van de hypotheekbevaarder blijkt dat hij tussen 1811 en zijn dood in 1833 voor z'n f 75.000,- aan grond aankocht. Bij de invoering van het kadaster in 1832 blijkt hij nog veel meer grond op zijn naam te hebben dan uit de geregistreerde aankopen verklaard kan worden; niet alles zal in de officiële overschrijvingsregisters zijn opgenomen, omdat dit toen nog niet verplicht was.

De boedelbeschrijving verschaft de notaris en de getuigen in 1834 enige dagen werk, en er worden 40 bladzijden volgeschreven met omschrijvingen van alle roerende en onroerende eigendommen: het ging om de ridderhofsteden Schonauwen en Den Engh en Themaat, 15 hofsteden met grond en landerijen in ettelijke gemeenten. In zijn testament deelt Havee legaten uit, die echter ingetrokken zullen worden als er *gequerelleerd* wordt. Binnen 2 maanden moeten de erfgenamen beslissen of ze er genoeg mee nemen; doen ze dat niet dan zullen hun legaten publiek verkocht worden en het *provenu* zal aan de overige *gebeneficieerden* ten goede komen, die tegen *mijne beschikkingen niet querelleeren*. Met dergelijke termen zou men heel wat ruzie mogen verwachten, maar blijkbaar was in de familie de autoriteit van Hendrik Ravee ook na zijn dood zo groot, dat zonder moeilijkheden een neefje als enig erfgenaam de rest in handen kreeg.

Soms bieden de stukken een typisch tijdsbeeld, als het gaat over het medegebruik, de aanleg en de verbetering van wegen. De Enghlaan liep oorspronkelijk recht door naar de Thematerweg en kwam aldus vrij dicht langs Den Engh. Langs deze weg konden gebruikers hun grond in het Maarssenbroek en de Lage Weide met hun *koeybeesten* veel gemakkelijker bereiken dan via de omweg over Vleuten.

Herhaaldelijk zijn er daarom sinds 1699 contracten afgesloten over het medegebruik van de Enghlaan, echter *sonder daar door eenig het minste regt of servituut in tijd en wijlen te sustineren*. De toestemming is zuiver persoonlijk en geldt dus niet voor opvolgers. Zodra er een nieuwe heer op Den Engh komt, wordt dan ook onderdanig opnieuw om de toestemming gevraagd. In 1789 doet zich even een moeilijkheidje voor met een pachter aan wie de doorgang geweigerd wordt. En in 1814, als Hendrik Ravee pas eigenaar geworden is, wordt de zaak even scherp gesteld. Toch worden de toestemmingen eerst in 1827 en 1830 per deurwaarder herroepen en ingetrokken. Er is dan door de aanleg van de kantonale zandweg een andere toegang naar de achtergelegen gronden verkregen. Voor verbetering van wegen bestond veel belangstelling. Zo werkte de eigenares

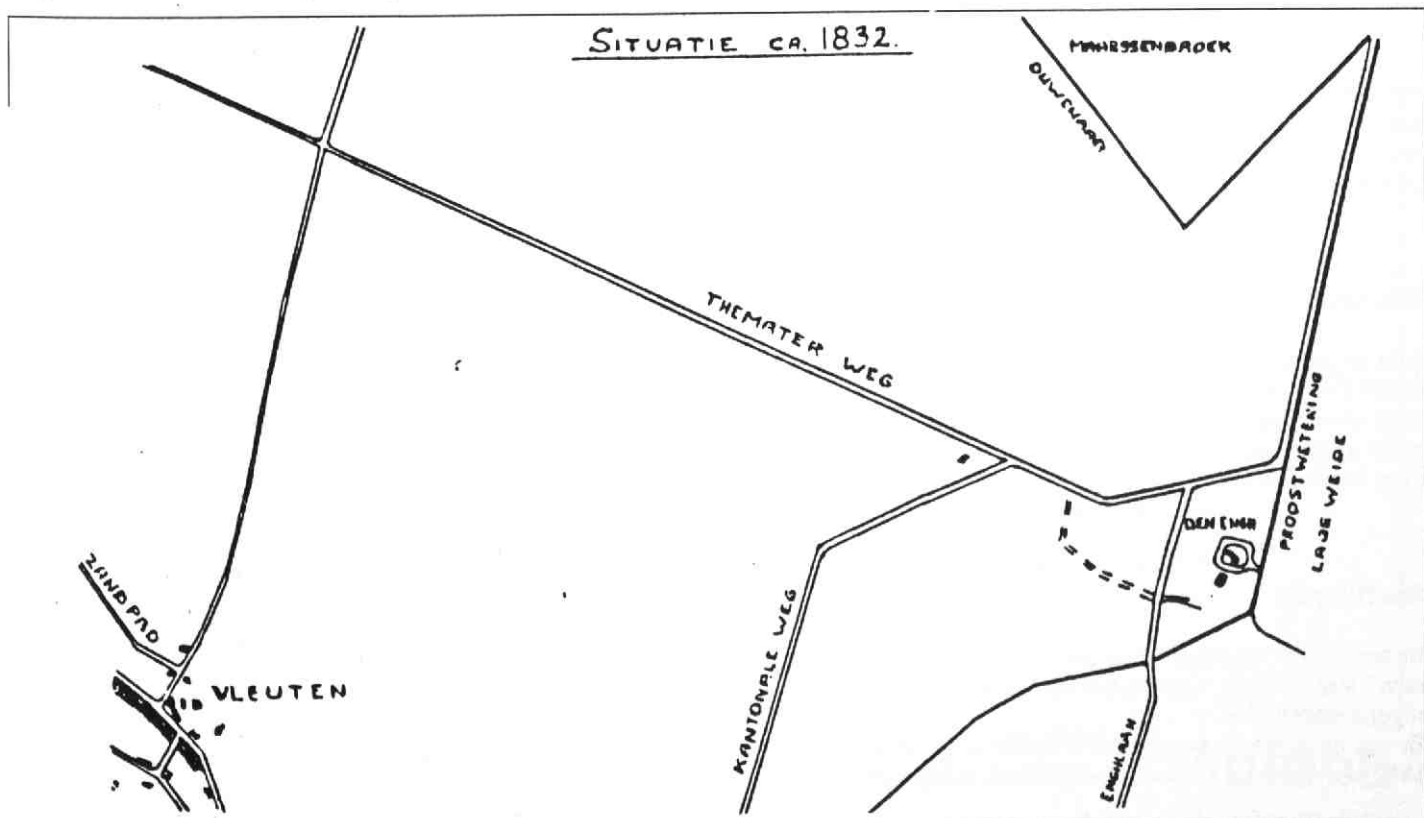
van Den Engh in 1773 mee aan de verbreding van het Zandpad van Vleuten naar De Haar. En ook de verbetering van de wegen op de Maarssenbroekse en Enghse kaden komt in 1779 en 1781 aan de orde.

Een heel andere zaak is de veiligheid en rust op het platteland. Oorspronkelijk was de ridderhofstad juist met dit doel gebouwd. Maar in 1782 deelt de Heer van Den Engh *oodmoedelijk* mee dat hij *van tijd tot tijd veel overlast van vreemd volk* ondervindt. Hij vraagt daarom aan het hof te Utrecht toestemming om in zijn tuinen en wandelbos voetangels en klemmen te mogen plaatsen.

Hij krijgt deze toestemming, maar moet wel biljetten aanplakken *om eenen jeder tot voorkoming van ongelukken te waarschuwen*.

In 1828 schijnt er weer overlast te zijn, maar de burgemeester weigert toestemming: in 1809 waren de verordeningen over het leggen van voetangels enz. afgeschaft en omdat *bij de tegenwoordige wetgeving geene daartoe betrekkelijke bepalingen worden aangetroffen* weigert in 1829 ook de Gouverneur van de Provincie Utrecht bij het hoger beroep eveneens de vergunning.

De heerlijkheden hebben ook een rol gespeeld bij de zg. gemeente-bedieningen. Na de Franse tijd moest het ambtelijke apparaat op het platteland weer opgebouwd worden. Hierbij greep men terug op vormen van vóór deze periode. De Heren - eigenaren van een heerlijkheid - mochten bij toerbeurt personen voordragen voor de posten van schout of burgemeester, secretaris, ontvanger en bode. Bovendien werd iedere heerlijkheid, als was die - als Den Engh - nog zo klein, met ten minste één lid in de raad van de gemeente vertegenwoordigd. Over deze materie bestaat de nodige correspondentie. Nadat van tijd tot tijd Gedeputeerde Staten voorstellen gedaan hadden over het rooster van deze toerbeurten en nadat hiertegen bezwaren waren ingediend, werd deze zaak, die al sleepte vanaf 1816, in 1840 door Gedeputeerde Staten vastgesteld, zij het niet voor lange tijd. Bij de Gemeentewet van 1851 werd de huidige regeling ingevoerd.

In 1830 wordt de kerk vernieuwd en de kerkvoogden willen weten wat ze met de bank aan moeten, maar de Heer van den Engh, Hendrik Ravee, reageert niet erg: hij voelt zeker nattigheid. Eveneens in 1830 verschijnt er een *Reglement en Tarief op de Zitplaatsen*, waarvan het eerste artikel meteen poneert dat er geen stoel, bank of zitplaats in de vernieuwde kerk mag worden geplaatst zonder *behoorlijke betaling*. Ravee zal wel toegestemd hebben, want in 1831 krijgt hij een bewijs van eigendom betreffende *een dubbele bank of gestoelte pronkende met het wapen, tot onderschrift hebbenden: H. Ravee, Heer van Den Engh, ambachtsheer van Themaat, belegd met twee losse zittingen overkleed met groen laken, en vier quarto's Bijbels, hebbende tot buiten opschrift: Den Engh en Themaat 1831*. En hij betaalde per jaar f 15,- voor 10 zitplaatsen. Na de laatste *vernieuwing* van de kerk in 1970 keert de bank niet meer terug.

Van de ridderhofstad Den Engh is weinig overgebleven. Alleen het restant van de slotgracht vormt nog een herinnering aan het roemruchte verleden.

Bronnen

1. Huisarchief: de Ridderhofstad den Engh te Vleuten, in het bezit van notaris J.A.P. Aarts te Utrecht.
2. J.D.M. Bardet: Kastelenboek 1975.
3. E.B.F.F. Wittert van Hoogland: Bijdragen tot de Geschiedenis van Utrechtse Ridderhofsteden en Heerlijkheden, 1912.
4. E. van Engelen: Aaloude aadellijke Stamhuizen en de Riddermaatige Hofsteden in Utrecht. Handschrift uit ca. 1700: Bibl. G.A.U. nr. 1728.
5. J. den Tex in: Van Standen tot Staten: 600 jaar Staten van Utrecht. 1375-1975.
6. R.A.U.: R.A. nr. 1866, 1867, 1871; Oudmunster nr. 1846, 1848; St.A. nr. 155; Herv. Gem. Vleuten; Top. Atlas cat. nr. 1326; Hyp. bew. 1811-1838.
7. G.A.U.: Protocol notaris G.H. Stevens, 1834.

(Dit artikel verscheen eerder in: *Maandblad Oud-Utrecht* 51e JG. no. 12 (1978). Wij danken de redactie van Oud-Utrecht voor de verleende toestemming om het artikel in ons blad te plaatsen).

Wie wat bewaart, die geeft wat ...

Mevr. A. Vaneveld-van Eijk in Vleuten schonk ons 11 oude schoolfoto's en familiefoto's.

Van de **Heer D.C. van Dalsen** in De Meern ontvingen wij een 40-tal dia's en een 20-tal foto's van De Meern, van **Mevr. J. Rijpert-Hansen** in De Meern een oude foto van de huisjes aan de Stadsdam, en van **Mevr. P.A. Bauhaus** in De Meern een aantal foto's van oud De Meern om te dupliceren.

Voor de inrichting van ons informatiecentrum in de Broederschapshuisjes ontvingen wij van de Rabobank De Meern een bureautafel, een stalen kantoorkast en een microficheleesapparaat.

Wie helpt ons

Aan de jaargangen 6 t/m 21 (1952 t/m 1967) en 40 t/m 42 (1985 t/m 1987) van het Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het boekje Vleuten en Haarzuilens in oude ansichten door Jaap Sprong, ter completering van onze bibliotheek?

Rectificatie

In het vorige nummer is in het artikel „Oude perceelsnamen” van Dr D.W. Gravendeel op blz. 6, rechter kolom, een regel weggefallen.

Boven de regel die begint met „van de weg” moet staan: In 1885 werd van de Erfpacht het gedeelte ten noorden.

Openingstijden van onze gebouwen:

Broederschapshuisjes, Dorpsstraat 1, Vleuten:

Elke dinsdag van 14.00 - 17.00 uur en
elke donderdag van 19.30 - 22.00 uur:

Gelegenheid voor contact met bestuur en werkgroep genealogie, tevens mogelijkheid tot raadpleging van bibliotheek en andere documentatieverzamelingen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer J. Schoonderwoerd, tel. 03406 - 61462.

Het Kabinet, Zandweg 147B, De Meern:

Elke 1e maandag van de maand van 19.30 - 22.00 uur:
Gelegenheid tot bezoek van onze exposities over archeologie (o.a. Romeinse nederzetting), oude gereedschappen en werktuigen en oude huishoudelijke gebruiksvoorwerpen.

Op andere tijdstippen bezoek mogelijk na afspraak met de heer H. van Essen, tel. 03406 - 62992.